

УДК: 377.1(438)+339.923

МАРИНА ПАЛЬЧУК

м. Севастополь, Україна

**МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ У ПОЛЬЩІ -
ЧЕТВЕРТИЙ ЕТАП ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ****PROFESSIONAL EDUCATION AND TRAINING MODEL IN POLAND -
THE FOURTH STAGE OF EUROPEAN INTEGRATION**

Досліджено тенденції розвитку освітньої системи Польщі — країни, що приєдналася до Європейського Союзу в рамках четвертого етапу євроінтеграції. Охарактеризовано реформу змісту освіти у сучасній Польщі. Проаналізовано практичну імплементацію проголошених ЄС стратегій спільних дій у сфері професійної освіти й навчання. Обґрунтовано важливість практичного використання вітчизняною професійною освітою прогресивного досвіду цієї країни та побудови інтеграційної моделі професійної підготовки виробничого персоналу в Україні.

Ключові слова: система професійної освіти і навчання, трудові ресурси, конкурентоспроможність, виробничий персонал, світовий ринок праці, освітня траєкторія.

Исследованы тенденции развития образовательной системы Польши - страны, присоединившейся к Европейскому Союзу в рамках четвертого этапа евроинтеграции. Охарактеризована реформа содержания образования в современной Польше. Проанализирована практическая имплементация провозглашенных ЕС стратегий общих действий в сфере профессионального образования. Обоснована важность практического использования отечественным профессиональным образованием прогрессивного опыта этой страны и построения интеграционной модели профессиональной подготовки производственного персонала в Украине.

Ключевые слова; система профессионального образования и обучения, трудовые ресурсы, конкурентоспособность, производственный персонал, мировой рынок труда, образовательная траектория.

Tendencies of educational system development in Poland - the country which joined the European Union on the fourth stage of euro integration - have been outlined. Reform of education content in modern Poland has been characterized. Practical implementation of proclaimed EU strategies in sphere of professional education has been analyzed. The importance of practical use of Polish progressive experience in the national educational system and formation of production personnel professional training integration model in Ukraine has been substantiated.

Key words: the system of professional education and training, working reserves, the competitiveness, production personnel, the world labor market, educational trajectory.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний стан розвитку цивілізації характеризується інтеграційними та мондіалізаційними (сутність мондіалізації полягає у складанні єдиної соціально-економічної та політичної спільноти людства) процесами, що формують єдину глобальну спільноту, концептуальними рисами якої є інтернаціоналізація світової економіки, політики, науки, культури й освіти тощо. Усе це актуалізує проблему визначення перспективних шляхів подальшого поступу людства, пошуку результативних механізмів побудови фундаменту суспільства знань, евристичної орієнтації на розширення загальносвітового простору, зокрема єдиного світового ринку праці і трудових ресурсів. Розуміння та вирішення цієї проблеми великою мірою залежать від розвитку систем професійної освіти й навчання (ПОН), оскільки саме вони є домінуючими постачальниками кадрового потенціалу для глобального ринку праці (global labour market).

Більш, ніж півсторічний досвід 27 країн-членів Європейського Союзу (ЄС) доводить, що, незважаючи, на периферійне місце освітньої політики в дослідженнях інтеграційних процесів, еволюція загальносвітових суспільних перетворень напряду залежить від тісної конвергенції (зближення) економічних трансформацій з ринком освітніх послуг, які надаються системою професійної освіти й навчання у вигляді забезпечення всіх сфер життєдіяльності людства мобільними трудовими ресурсами [6, с. 136]. Професійна освіта України має шанс залучитися до світового освітнього простору за умов оновлення й модернізації опорних ланок освітньої системи в контексті вимог і можливостей третього тисячоліття. В основі перспективного розвитку вітчизняної системи ПОН має полягати концепція побудови інтеграційної моделі професійної підготовки виробничого персоналу, здатного до трудової діяльності в умовах зростаючих потоків знань, фінансового капіталу, ресурсів виробництва і сфери послуг [7, с. 96].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як глобальний об'єкт дослідження система професійної освіти та навчання країн ЄС представлена численними науковими працями вітчизняних і зарубіжних учених-компаративістів (Н. Абашкіна, Н. Авшенюк, Ю. Алфьоров, Ф. Андрушкевич, В. Аранський, А. Баранников, Н. Бідюк, Г. Бутенко, Б. Вульфсон, А. Воскресенська, Є. Глазунова, О. Глузман, Т. Десятов, О. Джуринський, В. Кремень, В. Кудін, О. Кузнецова, В. Лагинська, М. Ларіонова, В. Ледньов, З. Малькова, О. Матвієнко, А. Муравйова, Н. Нічкало, О. Овчарук, О. Олейникова, Л. Петренко, Л. Пуховська, В. Радкевич, А. Сбруєва, С. Сисоєва, І. Смирнов, Л. Хомич, V. Dael, G. Delor, C. Kupisiewicz, J. Auwerijs, F. Mayor, D. Mertens, T. Nowacki, D. Thierry, F. Szlosek, D. Scholz, K. Symela, Z. Wiatrowski, D. Wortmann та інші), які свідчать, що системи ПОН різних країн світу мають

значні відмінності, а загальні тенденції проявляються у певній егалітарності (рівності) щодо пошуку вирішення проблем, пріоритетними серед яких є якість, безперервність, фундаменталізація, інтернаціоналізація, демократизація, гнучкість, мобільність, гуманізація та гуманітаризація професійної освіти й навчання у її своєрідних національних формах. Актуальність порівняльно-педагогічних досліджень зумовлена тим, що їх пріоритетними завданнями є не тільки збирання й класифікація інформації щодо систем професійної освіти розвинутих країн світу, але й вироблення загального розуміння цілей і задач майбутнього розвитку національної системи професійної освіти й навчання, що має забезпечити як економічне процвітання держави, так і гармонізацію суспільства на національному та міжнародному рівнях.

Для цього дослідження важливе значення має досвід колишньої країни Соціалістичної Співдружності - Польщі, яка приєдналась до ЄС на четвертому етапі євроінтеграції у 2004 році разом із Угорщиною, Чеською Республікою, Словаччиною, Словенією, Кіпром, Мальтою, Естонією, Литвою та Латвією, на сьогодні є активним членом Європейського Союзу, і має з Україною не лише спільні кордони, але й загальні історико-культурні традиції.

Формулювання мети статті. У зв'язку з цим, метою дослідження є визначення позитивного досвіду Польщі у галузі професійної освіти й навчання та обґрунтування меж його використання у педагогічній практиці України. Предметом дослідження є порівняльно-педагогічний аналіз сучасного стану і тенденцій розвитку систем професійної підготовки виробничого персоналу в Республіці Польща (Rzeczpospolita Polska) та Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформа освіти в Республіці Польща розпочалася в 1999 році. В її основу було покладено принципи демократизації освіти, що за своєю універсальністю відображають специфіку країни. Польські вчені сформулювали наступні принципи: загальності освіти, її наступності, безперервності, єдності і диференціації, заміна вузькопрофільного навчання широкопрофільним, принцип всебічного розвитку учнів, виховання за допомогою праці, широкого фронту освіти і виховання, гнучкості, державності, соціалізації, науковості й економічності освіти. Кожен з цих принципів є актуальним для професійної освіти. У першу чергу можна виокремити принцип наступності, пов'язаний з відсутністю перешкод при переході з одного навчального закладу, до іншого та узгодженістю навчальних планів і програм, розвитком професійної орієнтації; принцип безперервності - загальнодоступність форм і засобів освіти, заміна вузькопрофільного навчання широко профільним - сприяє швидкій перекваліфікації працівників і мобільності в кадровій політиці; принцип виховання за допомогою праці і для праці - передбачає наповнення всього навчально-виховного процесу проблематикою праці, політехнізму, професійними знаннями і уміннями, що відповідають етапові і типові освіти [1, с. 104].

Освіта в Польщі є обов'язковою до 18 років. Освітня траєкторія починається з трьох років: діти зараховуються до дитячих садків, де отримують

безкоштовну дошкільну освіту та виховання. Для досягнення оптимального взаємозв'язку між рівнями освіти у республіці створені різні за термінами навчання школи: шестирічна початкова школа; трирічна гімназія, після закінчення якої учні отримують державні сертифікати встановленої форми (Swiadcetwo Ukonczenia Szkoły Podstawowej); середня школа, після закінчення якої складається іспит для отримання атестату зрілості (matura), який є обов'язковим для вступу до вищих навчальних закладів (рис. 1).

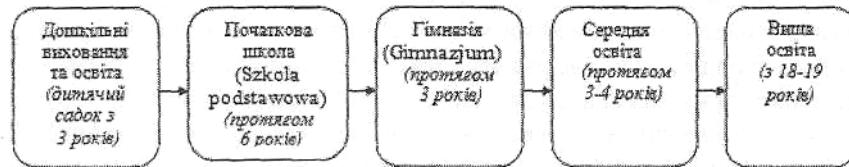

Рис. 1. Структура системи освіти Польщі

Середня ланка освіти Республіки Польща складається з різних типів навчальних закладів (рис. 2).

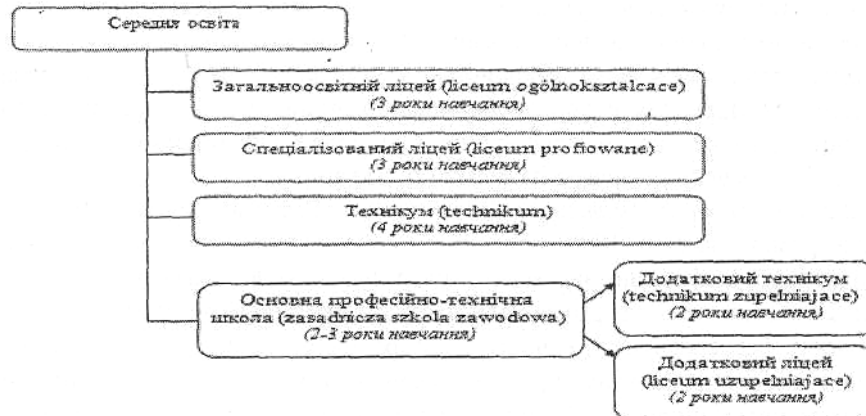

Рис. 2. Структура середньої освіти Польщі

Підвищити кваліфікаційний рівень з певної професії після закінчення навчання в основній професійно-технічній школі можна у додаткових технікумах або ліцеях. Система вищої освіти Республіки Польща з 1998 року представлена державними і недержавними закладами, що існують з 1990 року, вищими навчальними закладами, які застосовують однакові стандарти організації навчального процесу і викладання.

Недержавні вищі заклади освіти створюються на підставі дозволу Міністра національної освіти і спорту, набувають юридичного статусу після внесення до реєстру недержавних шкіл в Міністерстві національної освіти і спорту.

Диверсифікованість (збільшення числа виробництв і номенклатури товарів чи послуг, вироблених окремими підприємствами в нових для них сферах) системи вищої освіти є поєднанням класичних університетів із пріоритетом спеціалізованих навчальних закладів, орієнтованих на конкретну спеціалізацію випускника. Саме на них припадає основна частина навантаження в загальному обсязі підготовки фахівців із вищої освітою. Вищу освітню підготовку здійснюють і професійні вищі школи, у яких випускники здобувають вищу професійну кваліфікацію за рахунок обов'язкової практики протягом 15 тижнів. Навчання може бути денним, вечірнім, заочним, а також складання іспитів екстерном. Зазвичай навчальний заклад діє як такий, що надає денну освіту, якщо інше не передбачається статутом навчального закладу. Процедура прийому на перший рік навчання визначається навчальним закладом окремо, деякі проводять вступні іспити, інші приймають студентів на основі конкурсу оцінок в атестаті зрілості, решта - тільки на основі заяви та запису.

Випускники, які закінчили навчання у вищій школі, отримують такі професійні ступені: «ліценціат» (licencjat) - аналог європейського бакалавра, надається після завершення 4-6 ступенів освіти та після завершення 3 або 3,5 років навчання у вищих професійних школах. Ліценціат з медичного догляду або ліценціат-акушер - ступінь, що отримують після закінчення вищих професійних курсів з медичного догляду або акушерської справи відповідно (рис. 3).

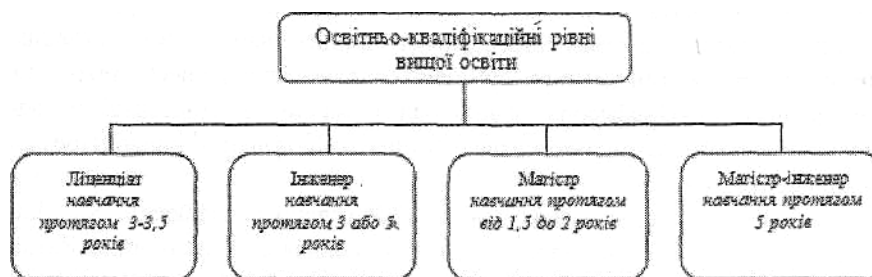

Рис. 3. Освітньо-кваліфікаційні рівні вищої освіти

Ступінь «Інженер» (inżynier) - надається випускникам вищих професійних технічних закладів, за винятком архітектури (inżynier architekt), містобудування, сільського або лісового господарства, а також в інших галузях навчання, де технічні предмети становлять не менше 50 % занять навчального курсу, передбаченого програмою навчання за цими напрямками.

Ступінь «магістр» (magister), а також «магістр мистецтв», «магістр технічних наук», «магістр архітектури», «лікар», «лікар-дантист», «лікар-ветеринар», «магістр з медичного догляду», «магістр-акушер» - надаються після завершення 4-6 річного магістерського курсу. Ступінь «магістр» також може бути отриманий після завершення 2-2,5 років додаткового магістерського

навчального курсу особами, які закінчили вищі професійні навчальні заклади з ступенями «ліценціат» або «інженер».

Щоб отримати ці фахові ступені, студент повинен скласти всі предмети та практичні роботи, які є у навчальному плані закладу, виконати та захистити дипломну роботу або успішно витримати дипломний іспит. У разі навчання в медичних, стоматологічних і ветеринарних навчальних закладах підставою для отримання даного фахового ступеня є складання обов'язкового випускного іспиту.

Випускник вищого навчального закладу отримує диплом про завершення навчання з конкретної спеціальності, а також, за власним бажанням, копію диплома іноземною мовою.

Система наукових звань Польщі відрізняється від української: ступінь «Кандидат» - у Польщі «Доктор»; «Доктор» - у Польщі «Почесний доктор» певної галузі або науковій дисципліні. Ступені у галузі мистецтва - «Доктор» і «Почесний доктор» мистецтва в певній галузі мистецтва. Звання «Доктор» надається особі, яка має професійне звання «магістр», «магістр-інженер», «лікар» або еквівалентне, та яка склала докторські іспити в рамках питань, окреслених керівною Радою, або підготувала та захистила докторську роботу. До іспиту на звання «Почесний доктор» може бути допущена особа, яка має докторський ступінь і значні досягнення в галузі науки або мистецтві та захищає докторську дисертацію. Це звання затверджує Вчена Рада, надаючи Звання «Почесний доктор» з певної галузі науки або мистецтва. Вчене звання «Доктор» або «Почесний доктор» надається інституціями вищих навчальних закладів та іншими науковими організаціями, які мають право присвоювати такі звання. Вченим званням є «Професор» певної галузі науки. У мистецтві є звання «Професор» певної галузі мистецтва. Звання «Професор» надає Президент Польської Республіки.

Міністерство національної освіти (Ministerstwo Edukacji Narodowej) Республіки Польща не займається вищою освітою, яка є прерогативою Міністерства науки і вищої освіти (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyzszego).

Польща належить до групи «молодих країн» Євросоюзу, тому освіта сьогодення є основним засобом підготовки молоді до життя в Європі, що об'єднується, до її професійної діяльності, до захисту довкілля, самоосвіти. Саме цим пояснюється залучення молодого покоління до європейських інтеграційних процесів на рівні гімназій, ліцеїв і технікумів. Головне місце у змісті польської освіти належить розв'язанню сучасних проблем цивілізації та прагненню відмовитися від енциклопедичного навчання на користь інтерактивного й міждисциплінарного.

У сучасній Польщі здійснюється глибока реформа змісту освіти. Завдання підвищити якість та ефективність освіти призвело до його глибокої структурної перебудови, спрямованої на подолання протиріч між швидким приростом наукового знання й обмеженими можливостями його засвоєння учнями та

студентами. Йдеться про збагачення змісту навчальних програм матеріалом, який інтегрує знання, наближає викладання низки дисциплін до європейських стандартів. Навчальний матеріал об'єднується у самостійні дидактичні елементи - міжпредметні зв'язки та міжпредметні модулі, які не лише стали новими елементами у змісті освіти, але й забезпечили нову якість освіти молоді [8, с. 95].

На етапі зближення європейських народів особливе місце у польській освіті, зокрема, професійній, посідає модуль «європейська освіта», орієнтований на прискорення й посилення інтеграційних процесів згідно з Маастрихтським договором. Маастрихтський трактат носить рекомендаційний характер стосовно співпраці у сфері освіти, яка передбачає побудову єдиного загальноєвропейського освітнього простору й укріплення європейського виміру в освіті, вивчення мов країн-членів ЄС, обмін студентами й викладачами, взаємне визнання дипломів та уніфікацію термінів навчання у вищих школах [8, с. 96].

Перед модулем «європейська освіта» поставлено завдання - зберегти універсальні цінності, характерні для демократичних держав: дотримання прав людини, формування громадянських якостей особистості, почуття національної ідентичності, розуміння ролі власного народу в розвитку загальноєвропейської культури, прихильність до загальнолюдських цінностей. Проте тематика модуля виходить за межі проблем ЄС і стосується більш широкого європейського контексту.

Важлива роль у реалізації модуля «європейська освіта» належить педагогам, які мають збагачувати зміст усіх навчальних дисциплін європейською тематикою. При цьому компоненти міжпредметного модуля звернені до навчального закладу як до єдиного цілого, а не до викладача конкретної навчальної дисципліни, відповідальність за їх реалізацію покладено на всю педагогічну спільноту. Для реалізації цього модуля рівень підготовки педагогічного персоналу і ступінь його ангажованості у загальноєвропейську проблематику відіграє ключову роль [5, с. 38-42].

Виходячи з цього можна зробити такі висновки. Незважаючи на те, що в рамках Європейського Союзу відсутня єдина модель підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів і кожна країна-член європейської співдружності зберігає власну систему, адаптуючи її до загальноєвропейських вимог, вирішення проблеми в цих країнах направлено на вироблення єдиних вимог до педагога, який вивчає європейську тематику. Він повинен мати вищу освіту, бути творчою особистістю, відкритою для всього нового й прогресивного, готовою до постійного підвищення свого професійного рівня, здатною озброїти учнів і студентів відповідними знаннями, уміннями й навичками [11].

Особливу увагу слід звернути на реформу системи підготовки педагогічних кадрів у Польщі, яка визначила основні напрямки професійного розвитку педагогічного персоналу, що забезпечує європейський рівень кваліфікації у системі вищої освіти, в мережі закладів неперервної педагогічної освіти. Участь польських педагогів у міжнародних програмах суттєво допомагає

в уніфікації системи підготовки вчителів, які відповідають стандартам Євросоюзу. До цих програм належать Socrates - в її рамках діє підпрограма Comenius, яка направлена на співпрацю шкіл і закладів підвищення кваліфікації вчителів; Lingua - орієнтована на вдосконалення знань у сфері іноземних мов; Erasmus - передбачає співпрацю із зарубіжними вищими навчальними закладами; Grunting - підтримує співпрацю у сфері освіти дорослих; Arjan - направлена на підвищення кваліфікації керівних кадрів [8, с. 98].

Показовим є те, що міжнародні програми ЄС TEMPUS IV (2009-2011) «Освітня мережа викладачів «Захід-Схід» (WETEN-Western-Eastern Teacher Education Network), Фонд Карнегі [2], міжнародні організації, зокрема Європейська асоціація освіти дорослих (EAEA, European Association for the Education of Adults) та Європейський форум технічної й професійної освіти (EFVET, European Forum of Technical and Vocational Education and Training) актуалізують питання підготовки педагога професійної освіти «нової формації» відповідно до європейської стратегії розроблення «інтерактивного портфелю викладача» [13; 14].

Реформістський поступ польської професійної освіти та навчання зорієнтовано на певні структурні зміни та переакцентування професійних стандартів у напрямку розбудови концепції безперервної освіти, параметри якої в цілому кореспондуються не лише з моделями інших країн-членів ЄС, але й відповідають гуманістичним ідеям розвитку процесів демократизації, інтеграції та інтернаціоналізації єдиного європейського освітнього простору.

Передумовою сталого та якісного розвитку системи професійної освіти і навчання Польщі є реалізація польських стандартів професійних кваліфікацій (PSKZ). Цю проблему досліджувала професорка С. Сисоєва. На її думку, польські стандарти відображають систему усталених норм, які окреслюють вимоги до знань та професійних умінь, прописаних у відповідних дипломах і свідоцтвах, а також процедури реалізації процесу навчання та контролю за його результатами. Норми і результати визначені на основі вимог, що впливають із технологій продукції, а також способів реалізації послуг; суспільно-культурних норм; системи професійної освіти; європейських стандартів: професійних компетенцій (5 рівнів), професійної класифікації ISCO-88, норми якості серії ISO 9000 [9, с. 20].

Центр неперервної освіти (СКУ) м. Сопот пропонує професійну освіту для осіб віком 19+, які бажають отримати нову кваліфікацію або додаткові професійні навички. Структура Центру включає «Університет третього тисячоліття», Практичні компанії, Асоціації праці, освіти та здоров'я [12].

Безперервна польська освіта протягом усього життя людини складається зі складових базового загального і професійного навчання та вищої освіти, де велика частина приходиться на освіту дорослих. В організації освіти для дорослих у Польщі виокремлюють два підходи. Перший з них покладає організацію освіти дорослих та забезпечення її функціонування на державу і

місцеве самоврядування. Другий підхід - ринковий. У ньому обмежена роль держави у визначенні мети навчання і контролю за роботою центрів освіти. Особливості формування центрів визначаються потребами ринку праці та економічного розвитку регіону. Механізми такого вільного ринку освіти дорослих вже діють у всій Польщі і знаходять відображення у кількості недержавних шкіл та центрів безперервного навчання. Удосконалення професійної підготовки в центрах безперервного навчання Польщі відповідно до вимог та стандартів ЄС, а також зростання ролі неперервної освіти та самоосвіти дорослих - спрямованість реформування польської системи підготовки кадрів. Таких позицій у освітній політиці дотримується й Україна, про що свідчить актуальність проблеми дослідження для обох країн [4].

Практичною імплементацією (впровадженням) проголошених ЄС стратегій спільних дій у сфері професійної освіти й навчання, зокрема основних пропозицій «Доповіді про конкретні майбутні завдання для освіти та професійної підготовки у Європі» («Report on the concrete future objectives of education and training' systems») є об'єднання всіх країн-членів ЄС Європейською Системою з визнання освіти та кваліфікацій (NARIC), яка, керується Європейськими Директивами, наприклад, Transitional Measures Directives, що дозволяє ремісникам і фахівцям, які не мають вищої чи спеціальної освіти, працювати у будь-якій країні ЄС, отримавши Сертифікат про досвід роботи (Certificate of Experience). Крім того, з метою конвертованості дипломів про освіту країнами-членами ЄС розробляються додатки єдиного зразка до національних дипломів (Diploma Supplement - до диплома про вищу освіту та Certificate Supplement - до диплома про професійну освіту), в яких в узгодженому форматі наводиться інформація про зміст отриманої освіти та присвоєної на її підставі кваліфікації [3].

Висновки результатів дослідження. Результати дослідження моделі польської освітньої системи дають змогу констатувати, що сучасна професійна освіта й навчання вважається однією з провідних у світі: по-перше, ця країна має задекларовану Конституцією систему обов'язкової освіти до 18-річного віку; по-друге, вища середня школа надає випускникам ступінь ліценціата. За визначенням Центру європейської освіти (European Education Center), дипломи польських навчальних закладів визнаються у всіх країнах Європи та не потребують спеціальної нострифікації (процедури визнання іноземних документів про освіту, яка здійснюється шляхом встановлення відповідності академічних, професійних та освітніх, освітньо-кваліфікаційних рівнів іноземних документів про освіту державним стандартам освіти з метою забезпечення прав громадян, що здобули освіту в іноземних державах, на продовження освіти та професійну діяльність в Україні). Загалом, польська система освіти функціонує відповідно до норм Європейської системи переказу та накопичення кредитів European Credit Transfer and Accumulation System, ECTS), а також до Міжнародних норм класифікації освіти (International Standard Classification of

Education ISCED) [10]. Розробка і застосування національної системи перекладу кредитів на основі європейської системи ECTS для вирішення однієї з найважливіших задач - створення можливості порівняння і кваліфікаційної ідентифікації дипломів у Європейському освітньому просторі.

Успіх реформи освіти польські фахівці пов'язують із розвитком у молоді критичного альтернативного й глобального мислення, відкритістю інноваціям., умінням знаходити нестандартні рішення.

Перспективи подальших розвідок. У перспективі проблема оптимізації співвідношення між освітнім і професійним компонентами в системі підготовки конкурентоспроможного виробничого персоналу актуалізує необхідність побудови в Україні багаторівневої моделі професійної освіти й навчання на основі проведення порівняльно-педагогічних досліджень теорії та практики освітніх систем зарубіжних країн-членів ЄС на певних етапах євроінтеграції. Досвід сусідньої Польщі має велике практичне значення. Модернізація вітчизняної освіти, зокрема професійної, повинна розпочатися з оновлення всіх її ланок.

Література

1. Андрушкевич Ф. Польський «освітній прорив» та його значення для українських освітніх інновацій / Ф. Андрушкевич [Текст] // Вища освіта в Україні. – 2010. – № 4. – С. 103-108.
2. Міжнародні програми навчання за кордоном. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <<http://www.ksada.org/html/int3u.html>>
3. Мушинські А. Організаційно-педагогічні умови професійного навчання у центрах неперервної освіти Польщі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / А. Мушинські // Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Т. : ДПУ, 2004. – 230 с. – Бібліогр.: с. 164-180. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dissland.info/catalog/organizatsionno_pedagogicheskie>
4. Общая справка о системе образования в Польше [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.educationsystems.info/item466.html>>
5. Пальчук М. І. Глобалізаційні процеси в єдиному освітньому просторі та їхній вплив на стратегічний розвиток професійної освіти / М. І. Пальчук [Текст] // Педагогіка і психологія : вісник АПН України. – 2010. – № 1 (66). – С. 38-49.
6. Пальчук М. І. Міграційні процеси виробничого персоналу сфери послуг у країнах ЄС / М. І. Пальчук [Текст] // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2009. – № 6. – С. 133-142.
7. Пальчук М. І. Модель професійної освіти й навчання Фінляндії – третій етап європейської інтеграції / М. І. Пальчук [Текст] // Вища освіта України. – 2010. – № 4. – С. 96-101.
8. Савина А. К. Польша: международная тематика в содержании общего образования / А. К. Савина [Текст] // Педагогика. – 2010. – № 2. – С. 94-99.

9. Сисоєва С. Напрями реалізації стандартів професійних кваліфікацій: досвід Республіки Польщі / С. Сисоєва [Текст] // Шлях освіти. – 2008. - № 1. – С. 19-22.

10. Система вищої освіти: Центр європейської освіти. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.osvita.eu/ua/catalog/service/education-in-poland>>

11. Харченко А. В. Система образования Республики Польши [Электронный ресурс] / А. В. Харченко // Аналитический обзор состояния и международных тенденций развития систем образования. – 2004. – № 7. – Режим доступа: <<http://charko.narod.ru/text/ari7/5.html>>.

12. Центр непрерывного образования в Сопоте (Польша) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://cc-wise.iccfound.org/documents/Educational-sys-PL.ppt>>.

13. European Association for the Education of Adults (EAEA): Європейська асоціація освіти дорослих [Electronic resource]. – Mode of access: <<http://www.eaea.org>>.

14. European Forum of Technical and Vocational Education and Training (EFVET): Європейський форум технічної й професійної освіти [Electronic resource]. – Mode of access: <<http://www.efvet.org>>.